

Araştırma Makalesi / Research Article

RAUF ORBAY'IN LONDRA BÜYÜKELÇİLİĞİ DÖNEMİ'NDE TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ*

Nazire DOĞAN**

Hikmet Zeki KAPCI***

Öz

1 Eylül 1939 tarihinde başlayan II. Dünya Savaşı'nda Türkiye, I. Dünya Savaşı'ndaki tecrübelerinden de hareketle tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Savaşın başında toprak bütünlüğünü koruyarak büyük devletlerarasında denge politikası izlemeye çalışmıştır. Özellikle İngiltere ve Sovyet Rusya ile barışçıl bir ilişki sürdürmek isteyen Türkiye savaş başladığında her iki devletle anlaşma girişimlerinde bulunmuştur. İngiltere bu duruma ılımlı yaklaşmış; ancak Sovyet Rusya Türk Boğazlarında söz sahibi olmak istediğinden Türkiye'nin anlaşma talebine olumlu yanıt vermemiştir. 1941 yılında Almanya'nın Bulgaristan'ı işgal ederek Türkiye sınırına yaklaşması üzerine savaşta dengeler değişmiştir. İngiltere, Almanya'nın Türkiye üzerinden Orta Doğu petrollerine ulaşma, Sovyet Rusya ise Almanya'nın Boğazları ele geçirme ihtimalinden dolayı odaklarını bu bölgeye çevirmişler ve Türkiye'nin savaşa girme ihtimali doğmuştur. Türkiye, özellikle 1942 yılından sonra İngiltere'nin savaşa girme baskısına yoğun bir şekilde maruz kalmıştır. Aynı yıl Londra Büyükelçiliği görevine getirilen Rauf Bey'in görevi bu anlamda oldukça önem arz etmiştir. II. Dünya Savaşı ile ilgili kaynaklarda çoğunlukla Rauf Bey'in büyükelçilik görevindeki faaliyetlerine yer verilmemiştir. Ancak Londra'da bulunan The National Archives'da yapılan araştırmada elde edilen belgelerde görülmüştür ki Rauf Bey, görevi süresince savaşın gidişatı hakkında Londra'daki siyasi çevrelerden bilgiler almış, Türkiye lehine ya da aleyhine alınan kararlardan haberdar olmaya çalışmıştır. Tüm bu bilgileri ve kararları da olabildiğince çabuk bir şekilde Türk Hükümeti ile paylaşmıştır. Onun verdiği bu bilgiler hükümetin dış politikasının belirlenmesinde oldukça etkili olmuştur. Rauf Bey, özellikle Başbakan Churchill ve Dışişleri Bakanı Eden ile yaptığı görüşmelerde sık sık İngiltere'nin Türkiye'ye yapacağı savaş malzemesi yardımı konusuna değinmiş, İngiltere'nin bu yardım konusunda çok samimi olmadığını anladığında Türk Hükümeti'ne İngilizlere karşı temkinli olması yönünde uyarılarda bulunmuştur. Onun bu uyarıları neticesinde Türkiye, baskılara rağmen İngiltere'nin yanında savaşa girme konusunu uzun süre askıya almıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Rauf Bey, Londra Büyükelçiliği, İngiltere, Churchill.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Öğr. Gör. Dr., Kayseri Üniversitesi, Tomarza Mustafa Akıncioğlu Meslek Yüksekokulu, (naziredogan@erciyes.edu.tr), (Orcid: 0000-0002-2659-6872).

*** Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, (hikmetzekikapci@gmail.com), (Orcid: 0000-0002-4707-9778).

TURKISH-BRITISH RELATIONS DURING RAUF ORBAY'S TERM AS AMBASSADORY IN LONDON

Abstract

In World War II which began on September 1, 1939, Turkey preferred to remain neutral based on its experiences in the First World War. At the beginning of the war, it tried to follow a policy of balance among the great states by preserving its territorial integrity. Turkey, which wanted to maintain a peaceful relationship especially with England and Soviet Russia, attempted to make an agreement with both states when the war started. England approached this situation moderately; however, since Soviet Russia wanted to have a say in the Turkish Straits, it did not respond positively to Turkey's request for an agreement. In 1941, when Germany invaded Bulgaria and approached the Turkish border, the balances in the war changed. Because of the possibility of Germany to reach Middle East oil through Turkey, and Soviet Russia to the possibility of Germany to seize the Straits, England turned their focus to this region and the possibility of Turkey entering the war arose. Turkey, especially after 1942, was heavily exposed to the pressure of England to enter the war. Rauf Bey, who was appointed as the London Ambassador in the same year, was very important in this sense. In the sources related to the World War II, Rauf Bey's activities in the ambassadorship are mostly not included. However, it was seen in the documents obtained in the research conducted at The National Archives in London. During his duty, Rauf Bey received information from the political circles in London about the course of the war and tried to be informed about the decisions taken in favor of or against Turkey. He shared all this information and decisions with the Turkish Government as quickly as possible. This information given by him has been very effective in determining the foreign policy of the government. Rauf Bey, especially in his meetings with Prime Minister Churchill and Foreign Minister Eden, frequently referred to the British war material aid to Turkey. When he realized that England was not very sincere about this aid, he warned the Turkish Government to be cautious against the British. As a result of his warnings, Turkey suspended the issue of entering the war on the side of England for a long time, despite the pressures.

Keywords: World War Second, Rauf Bey, London Embassy, England, Churchill.

Giriş

II. Dünya Savaşı, 1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla başlamıştır.¹ Savaşın ilk günü İngiltere ve Fransa, Almanya'ya bir ultimatoma vererek askerlerini Polonya'dan çekmesini istemiş; ancak bu istek reddedilmiştir. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa, 3 Eylül 1939 tarihinde Almanya'ya savaş ilan etmiştir.² Müttefiklerin bu savaşa girişinin temelinde iki sebep vardır. Birincisi Polonya'ya bağımsızlığını koruyacaklarına dair verilen sözün tutmak; diğeri, kendi güvenliklerini sağlama yolunda muhtemel bir tehdidi tamamen ortadan kaldırmaktır.³

Avrupa kıtasında patlak veren bu savaşta Türkiye tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün amacı, savaşa katılmadan Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak ve Türkiye'yi büyük devletler arasında bir denge unsuru olarak olası saldırılardan korumak olmuştur.⁴ Bundan dolayı daha savaşın başlangıcında İngiltere Kralının dostluk mesajına karşılık İngiltere ile olan dostluğa sadık kalacaklarını teyit etmiştir.⁵ Sovyet Rusya ile ilişkileri de geliştirmek isteyen İnönü, 26 Eylül 1939 tarihinde Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu başkanlığındaki bir heyeti Moskova'ya göndermiştir. Türk Heyeti burada Rus Hükümet Başkanı Stalin ve Rus Dışişleri Komiseri Molotov ile görüşmeler yapmıştır. Görüşmelerde Stalin ve Molotov'un Boğazlar üzerinde hak talep etmesinden dolayı Rusya ile bir anlaşma imzalanamamıştır.⁶ Bu durum Türkiye'yi, İngiltere ve Fransa'ya daha da yakınlaştırmış ve 19 Ekim 1939 tarihinde Türk-İngiliz-Fransız Karşılıklı Yardım Muahedesi imzalanmıştır.⁷

3 Mart 1941 tarihinde Bulgaristan'ın Almanya tarafından işgal edilmesinden sonra Türkiye'nin savaşta çok daha dikkatli bir politika izlemesi gerekmiştir. Her ne kadar Hitler, İnönü'ye, Türkiye'ye saldırmayacağına dair bir mektup gönderse de Türkiye bazı tedbirler alma gereği duymuştur. Öyle ki; Türkiye Meriç Nehri üzerindeki köprüleri yıkmış, İstanbul halkını şehirden tahliye etme hazırlığına başlamış ve yeni bir kanunla ordu hizmetinde yaş haddini subaylar için 65, erler için de 60'a çıkarmıştır.⁸

1 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s.324.

2 *Yeni Sabah*, 3 Eylül 1939.

3 Basil Liddell Hart, *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*, Çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2019, s.3.

4 Selim Deringil, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s.42-49.

5 *Vakit*, 2 Eylül 1939.

6 Yaşar Semiz, Birol Akgün, "Dostluktan Krize: II. Dünya Savaşı Sürecinde Türk-Rus İlişkileri" *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.14, Konya, 2007, s.240.

7 Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yayınları, Ankara 1986, s.271; *Tan*, 20 Ekim 1939.

8 Semiz; Akgün, a.g.m., s.241, 242.

Almanya'nın Türkiye sınırına yaklaşması sadece Türkiye'yi değil Almanya'nın savaşta düşmanlarını, özellikle Sovyet Rusya ve İngiltere'yi oldukça tedirgin etmiştir.⁹ Sovyet Rusya'nın endişelenme nedeni Boğazların Alman tehdidinde girecek olma ihtimalidir. Bu endişeden dolayı Türkiye'ye karşı tutumunu değiştirmiş¹⁰ ve 25 Mart 1941 tarihinde Türkiye ile bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşma ile Türkiye'nin savaşa girmesi durumunda tarafsız kalacağına teminatını vermiştir.¹¹ İngiltere ise Türkiye'nin Alman etkisine girmesi ve Alman ordularının Türkiye üzerinden Orta Doğu'ya geçme ihtimali sebebiyle tedirgin olmuştur.¹² Bundan dolayı Türk siyasetine direkt ya da dolaylı olarak etki edebilecek kişilerle temasa geçilmesini istemiştir.¹³ Bu bağlamda İngiltere'nin Türkiye üzerine yoğunlaştığı bir dönemde Londra Büyükelçiliği görevine getirilen Rauf Bey'in bu görevi oldukça önemli olmuştur. Göreve onun getirilme nedeni, İngilizler tarafından iyi tanınması ve Türk askeri, siyasi ve diplomasi tarihinde önemli bir yer teşkil etmiş olmasıdır. Rauf Bey görevi süresince savaşın gidişatı hakkında edindiği bilgileri Türk Hükûmeti'ne bildirmiş ve Türkiye'nin savaş politikasının belirlenmesinde etkili olmuştur.¹⁴

Bu çalışmanın amacı; 1942-1944 yılları arasında Londra Büyükelçiliği görevinde bulunan Rauf Bey'in II. Dünya Savaşı'nda Türk-İngiliz ilişkilerinde nasıl bir rol oynadığı ve önerileriyle Türk Hükûmeti'nin dış politikasını nasıl etkilediğini açıklamaktır.

1. Rauf Bey'in Londra Büyükelçiliği'ne Atanması

Tevfik Rüştü Aras'ın Londra Büyükelçiliğinden emekliliğini istemesi üzerine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, bu görevi Rauf Orbay'a teklif etmiştir. İnönü'nün II. Dünya Savaşı'nın etkilerinin yoğun olarak hissedildiği bir dönemde böyle önemli bir görevi Rauf Bey'e teklif etmesinde onun İngilizleri iyi tanınması ve İngilizler tarafından iyi bilinen bir isim olması etkili olmuştur.¹⁵ Rauf Bey, savaşın çok çetin olduğu bir dönemde memleketine bir faydası dokunabileceğini düşünerek görevi kabul etmiştir.¹⁶ Görevi kabul ettiği sıralarda Kastamonu Milletvekilidir. Göreve geldikten sonra milletvekilliği görevinden istifa etmiştir.¹⁷ Onun Londra Büyükelçisi olarak atanması İngiltere'de memnuniyetle

9 Merve Sultan Söylemez, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerinde Almanya'nın ve İngiltere'nin Nüfuz Mücadelesi*, Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yozgat 2012, s.84.

10 F. Rezzan Ünalp, "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Politikaları ve Sonuçları" *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, C.1, S.45, Ardahan, 2020, s.206.

11 *Tan*, 25 Mart 1941.

12 Ünalp, *a.g.m.*, s.206.

13 Söylemez, *a.g.t.*, 84

14 Nur Özmel Akın, *Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliği*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1999, s.11.

15 Akın, *a.g.e.*, s.11.

16 Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2018, s.695.

17 Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Reisliğine, Türkiye Cumhuriyeti Londra Büyükelçiliğine tayinim dolayısıyla uhdemde bulunan Kastamonu mebusluğundan istifa

karşılanmış, bu seçimi memnuniyetle karşılayanlardan biri İngiltere Kralı VI. George olmuştur.¹⁸

14 Şubat 1942 tarihinde Londra Büyükelçiliğine atanan Rauf Bey,¹⁹ Londra'ya gitmek üzere 27 Şubat akşamı Toros Ekspresiyle Adana'dan Kahire'ye hareket etmiştir.²⁰ Yaklaşık yirmi gün süren uzun yolculuk neticesinde 23 Mart akşamı Londra'ya ulaşmıştır. Onu burada İngiliz Hükümeti adına kordiplomatik mareşali John Morg karşılamıştır. Londra'ya ulaşmasından sonra Times Gazetesi Rauf Bey hakkında bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda onunla ilgili; "Yeni sefir azimkâr ve cesurdur. Kendisinin denizde geçirdiği günlerden açık konuşma yeteneği vardır. İngilizceyi mükemmel surette konuşur. Türk-İngiliz dostluğunun öteden beri taraftarı olmuştur."²¹ "Bir Türk kaptanının oğlu olan Rauf Orbay, babasının yolundan yürümüş ve meslek hayatında parlak başarılar kazanmıştır. Orbay, İngiltere'ye ve Birleşik Devletlere yaptığı seyahatlerde nazari bilgilerine pratik tecrübeler eklemiştir. Yeni büyükelçi cesur bir zattir. Uzun süre İngiliz-Türk dostluğunun taraftarı olmuştur." ifadelerine yer verilmiştir.²²

2. Rauf Bey'in Londra'ya Gidişi ve Siyasi Temasları

Rauf Bey, Londra'ya gittiğinde ilk olarak İngiliz Dışişleri Bakanı Eden ile görüşmüştür.²³ Eden bu görüşmede Rauf Bey'e Londra Büyükelçisi olmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Rauf Bey daha sonra Eden ile İngiltere Kralı VI. George'un huzuruna çıkmış,²⁴ büyükelçilik erkânının da hazır bulunduğu törende krala itimatnamesini sunmuştur.²⁵ Bu törenden sonra Başbakan Churchill'in Downing Street'teki ikametgâhına giderek Churchill ile görüşmüşlerdir. Churchill, Rauf Bey'i gördüğünde; "Ben bu devlet korsanını o meşhur Hamidiye macerası ile tanırım. Majestelerinin tahta çıkış merasimine ünlü gemisi ve sırım gibi bahriyelileri ile gelmişti" diyerek Rauf Bey'in Hamidiye kahramanlığından bahsederek onu övmüştür.²⁶

Rauf Bey, İngiliz yetkililerle yaptığı bu görüşmelerde onların savaşın gidişatı hakkındaki düşüncelerini öğrenmiş, Türk Hükümeti'ni de bu doğrultuda bilgilendirmiştir. Hükümete yazdığı bir telgrafta; İngiliz yetkililerin savaşın çok kritik bir noktaya girdiği konusunda hem fikir olduklarını ve İngiliz siyasi

---

ettiğimi derin saygılarımla arz eder ve Yüksek Meclisteki bütün mebus arkadaşlarıma arzi veda eylerim. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:6, İctima Senesi: 3, C: 24, s.4.

18 Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37338-149773-12.

19 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2/97-116-10.

20 TDA, 534-37338-149773-7.

21 Akşam, 24 Mart 1942.

22 Tan, 25 Mart 1942.

23 Tan, 28 Mart 1942.

24 Cemal Kutay, Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılıımızda Bir İnsanımız, Cilt 5, Promat Basım Yayın, İstanbul 1997, s.433.

25 Tan, 30 Mart 1942; The London Gazette, Buckingham Palace, 31 Mart 1942.

26 Kutay, a.g.e., s.434

çevrelerinde Almanların bahar taarruzunda Türkiye'ye saldırılarına yönelik bir inancın olduğunu belirtmiştir. Rauf Bey de İngiliz yetkililerin bu görüşüne katılmaktadır. Çünkü Almanlar bir ülkeye saldırmadan önce o ülkenin dilinin öğrenilmesine önem vermişlerdir. Örneğin, Fransa ve Rusya'ya saldırmadan önce askerlerine bu ülkelerin dillerinde cep kitaplar dağıtmışlar, askerlerin Fransızca ve Rusça öğrenmeleri için çaba göstermişlerdir. Söz konusu dönemde de Almanların radyolardan Türkçe yayımlar yapmaya başlaması Rauf Bey'de, Almanların Türkiye'ye yönelik bir saldırıda bulunacakları izlenimini yaratmıştır.²⁷

Rauf Bey, Londra'da bulunduğu süre zarfında müttefik devletlerin birbirleriyle ilişkilerinde Türkiye lehine ya da aleyhine bir durum olup olmadığını da öğrenmeye çalışmıştır. Örneğin, savaştaki güç dengelerinin değişmesi üzerine 26 Mayıs 1942 tarihinde İngiltere ve Rusya arasında bir ittifak antlaşması imzalanmış, 20 yıl süresi olan bu antlaşma gereğince İngiltere, Rusya'ya mühimmat konusunda yardım etmeyi taahhüt etmişti.²⁸ Türkiye, bu antlaşmada kendisi ile ilgili bir karar olması ihtimalinden dolayı endişelenmiştir. Bundan dolayı Rauf Bey konuyu Eden ile görüşmüştür. Görüşmede Eden, Rauf Bey'e antlaşmada Türkiye'nin endişelenmesini gerektirecek bir durum olmadığını ifade etmiştir.²⁹ Hatta söz konusu antlaşmanın bir nüshasını Rauf Bey'e vererek bu konudaki endişelerini gidermek istemiştir.³⁰

İngiltere Başbakanı Churchill Haziran 1942'de Amerikan Başkanı Roosevelt ile savaşın idaresi ve kazanılması konuları görüşmek için Washington'a gitmişti.³¹ Rauf Bey'in edindiği bilgilere göre bu seyahat, Harkof ve Sivastopol'da durumları iyice kötüye giden Rusların batıda ikinci bir cephe açılması fikrinde ısrarcı olmasından dolayı gerçekleşmiştir.³² Aynı tarihlerde Rus Dışişleri Bakanı Molotov'un da Amerika'ya gitmesi ikinci cephe açılması ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Bahsedilen ikinci cephenin Balkanlar veya Türkiye üzerinden açılacağı ihtimali olduğundan Rauf Bey konuya daha hassas yaklaşmış ve İngiliz yetkililerle bu konuyu görüşmüştür. İngiliz Hariciye Müsteşarı Cadogan ile yaptığı görüşmede Cadogan, Rauf Bey'e, Molotov'un ABD'ye malzeme meseleleri ile ilgili bir görüşme yapmak için gittiğini, ikinci cephe konusunda endişelenmesini gerektirecek bir durum olmadığını belirtmiştir. Hatta İngilizler bir ara, endişesini gidermek için bahsedilen bu ikinci cephenin Türkiye üzerinden değil Afrika üzerinden açılacağını ifade etmişlerdir. Ancak Rauf Bey, Afrika'nın uzak ve denizaşırı bir yer olmasından dolayı burada bir orduyu beslemenin oldukça zor olacağını bildiğinden bu

27 *The National Archives (TNA) (England), Government Code and Cypher School (HW), 1 / 485.*

28 Nurullah Kırkpınar, "II. Dünya Savaşı'nda Stalin ve Sovyet Diplomasisi Karşısında Türk Basınının Tutumu (1939-1945)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.17 S.34, İzmir, 2017, s.256.

29 Akın, *a.g.e.*, s.11, 33, 34,36.

30 *TNA, Foreign Office (FO), 26.05.1942, 954/25A/225.*

31 *Akşam*, 19 Haziran 1942.

32 Akın, *a.g.e.*, s.51.

ifadeyi güvenilir bulmamış, Türk Hükûmeti ile de bu fikrini paylaşmıştır.³³ Hükûmete yazdığı telgrafta; "İngilizler ve Amerikalılar yakında Batı Afrika'da ikinci cephe olarak adlandırdıkları bir cephe açacaklarını, hatta bu güçlere eşlik edecek olan savaş muhabirlerinin bile hazır olduğunu söylüyorlar. Ancak müttefikler komando ölçeğinden daha büyük bir orduyu denizaşırı uzak bir bölgeye taşımak ve bu orduyu Batı Afrika gibi verimsiz bir bölgede tutabilmek için yeterli ulaşım olanaklarına sahip değildir." diyerek ikinci cephenin Afrika'da açılmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir.³⁴

Rauf Bey, büyükelçi olarak bulunduğu süre zarfında sadece İngiliz devlet adamlarıyla değil aynı zamanda başta Amerika olmak üzere diğer ülkelerin önde gelen devlet adamlarıyla da görüşmeler yaparak savaşın gidişatı hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmıştır. Bu görüşmelerde edindiği bilgileri Türk Hükûmeti'ne bildirmiştir. Örneğin; Amerikan Deniz kuvvetleri Başkomutanı Stark ile bir görüşme yapmış, Stark bu görüşmede Rauf Bey'e; savaştan ancak 1944 yılında bir sonuç alınabileceğini, Amerika'da savaş malzemesi üretimi olduğunu; ama Amerika'nın müttefiklerinin savaş malzemesi ile ilgili sorunlarını çözemediğini söylemiştir.³⁵ Rauf Bey'in savaşın gidişatı hakkında görüşme yaptığı bir diğer isim İspanyol Büyükelçisi olmuştur. Görüşmede büyükelçi Rauf Bey'e Almanların moralinin bozulduğunu; ama yakın gelecekte bir Alman düşüşünden bahsetmenin yanlış olacağını söylemiştir. Amerika ve İngilizlerin denizaşırı seferlerini sürdüreceklerini, dolayısıyla savaşın daha da uzayacağını ifade etmiştir. Rauf Bey hem Başkomutan Stark ile hem de İspanyol Büyükelçisi ile yaptığı görüşmeyi Türk Hükûmeti'ne bir telgrafla bildirmiştir.³⁶

2.a. Moskova Görüşmesi

Almanya'nın Rusya üzerinde baskısının artması neticesinde Churchill, Stalin ile görüşmek için Rusya'ya gitmiştir. Görüşmede Stalin, Rusya üzerindeki baskının azalması için Fransa'da ikinci bir cephenin açılmasını talep etmiş, Churchill de bunu gerçekleştirecek güçte ve hazırlıkta olmadıklarını ifade ederek Stalin'in bu isteğini reddetmiştir.³⁷ Söz konusu görüşme üç gün sürmüştür³⁸ ve Rusya, İngiltere ve Amerika Almanya'yı yıkıncaya kadar savaşa devam etme kararı almıştır.³⁹

Rauf Bey Moskova'daki görüşmelerde Türkiye'yi ilgilendiren bir durum olup olmadığını anlamak için Eden ile bir görüşme yapmıştır.

33 Akın, a.g.e., s.45,47.

34 TNA, HW, 1/950.

35 TNA, HW, 1/1228.

36 TNA, HW, 1/1538.

37 Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara, 1973, s.131.

38 Tan, 18 Ağustos 1942.

39 Akşam, 18 Ağustos 1942.

Churchill'in Londra'ya dönüşünden sonra yapılan bu görüşmede Eden, Rauf Bey'e; Churchill'in Moskova seyahatinden "memnun ve neşeli" olarak döndüğünü söylemiştir. Ayrıca Rauf Bey'den Türkiye ile müttefik olmalarına rağmen askeri bir sır olarak sakladığı bazı ayrıntıları açıklamamasını anlayışla karşılmasını istemiş ve Rusya ile yapılan görüşmede ne askeri ne de siyasi konularda Türkiye'nin gündeme gelmediğini belirtmiştir. Bu suretle Rauf Bey'in Moskova'daki görüşmelerden duyduğu endişeyi gidermeye çalışmıştır.⁴⁰ Rauf Bey bu görüşmede de konuyu İngiltere'nin Türkiye'ye yapacağı savaş malzemesi yardımına getirmiş ve özellikle Çatalca Hattı'nın korunabilmesi için Türkiye'nin tanksavar silahlara ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Rauf Bey'in özellikle Çatalca Hattı'nı korumak istemesinin nedeni, Stalingrad'ı kuşatan Almanların Novorossisk'yi de işgal etmeleri neticesinde Karadeniz'e inmesi ve Karadeniz'i bir Alman gölüne çevirmesi endişesidir. Eden, Almanların bu tarz girişimlerine Rusların etkili bir cevap vereceğini, böyle bir durumda da Almanların Karadeniz'e inmelerinin çok da mümkün olamayacağını söyleyerek Rauf Bey'in endişelerini gidermeye çalışmıştır. Daha sonra sözü İngiltere'nin Türkiye'ye yapacağı yardım konusuna getirmiştir. İngiltere'nin Amerika'dan satın aldığı tanksavar silahları Mısır savunması için kullandığından şu an Türkiye'ye yardım yapamayacaklarını söylemiştir. Ancak Türkiye'nin ihtiyaçlarının en kısa sürede karşılanacağını belirtmiştir.⁴¹ Rauf Bey, Eden ile yaptığı bu görüşmede Türkiye'ye vaad edilen yardım konusunda İngilizlerin işi sürekli yokuşa sürdüğünü anlamıştır. Bu yüzden Türk Hükûmeti'ne yazdığı telgrafta, İngilizlere güvenip de fiili bir harekete katılmalarının sakıncalı olacağını ifade etmiştir.⁴²

Rauf Bey, Eden ile yaptığı bu görüşmeden kısa bir süre sonra Churchill ile Downing Street'teki evinde görüşmüştür. Bu görüşmede Churchill Rauf Bey'e, Stalin ile uzun uzun konuştuklarını ve Rusların savaşı sürdürmede kararlı olduklarını söylemiştir. Churchill'in Rauf Bey'e bu konuda bilgi verme nedeni, Rauf Bey'in Almanların Güney Rusya veya Karadeniz üzerinden Türkiye'ye sıçrayabilme ihtimalinden duyduğu endişedir. Churchill'e harita üzerinden bu durumun nasıl olabileceğini göstermiştir. Nitekim Almanların Stalingrad'ı ele geçirirlerse Volga ve Hazar Denizi'ne kadar olan toprakları işgal edebileceklerini, bir hava saldırısı ile Hazar Denizi'ndeki iletişimi bozabileceklerini ifade etmiştir. Ayrıca Novorossisk'in Almanlar tarafından işgal edilmesinden sonra da Almanların Karadeniz'de kontrolünün artacağını, bunun da Karadeniz kıyı şeridini Alman saldırısına açık hale getireceğini belirtmiştir. Balkanlar'da Almanlar tarafından silahlandırılan ve güçlenen Bulgar tehdidine karşı bir de Karadeniz'de böyle bir durum ortaya çıkması halinde Türkiye'nin savunma kuvvetlerini dağıtmak durumunda kalacağından bahsetmiş ve konuyu İngiltere'nin Türkiye'ye yapacağı yardım malzemesi meselesine getirmiştir.

40 Akın, *a.g.e.*, s.56.

41 TNA, FO, 954/28A/191.

42 Kutay, *a.g.e.*, s.449.

Hatta Churchill'e Türkiye'nin ihtiyacı olan savaş malzemesi listesini vermiştir. Bunun üzerine Churchill, "Almanlar size söz verdikleri silahlardan ne verdiler?" diye sormuştur. Rauf Bey de bunu bilmediğini; ama Almanlar Türkiye'ye silah verse de vermese de bunun çok önemli olmadığını, çünkü Türkiye'nin kaderini İngiltere ile birleştirdiğini ifade etmiştir. Ayrıca Almanların Türkiye'ye silah vermesi konusunda İngiltere'yi endişelendirecek bir durum olmadığını, tam tersi Türkiye bu sayede eksikliklerini giderirse İngiltere ile olan ortak amacına ulaşabileceğini söylemiştir. Almanların Türkiye'ye silah vermesinin Türkiye'nin İngiltere'ye olan bağlılığına şüphe uyandırmaması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Churchill de Türkiye'den sadece Almanların Türkiye üzerinden geçmemelerini istediklerini, Türkiye'nin istediği savaş malzemesi konusunda bizzat ilgileneceğini; ama Mısır cephesinde başlaması muhtemel olan savaştan dolayı Türkiye'ye altı haftadan önce tank, uçak gibi ekipmanlar gönderemeyeceklerini söylemiştir. Bu sözlerden sonra Rauf Bey konuyu tekrar Türkiye'ye olan güven konusuna getirmiş ve İngiltere'nin Türkiye'den hiçbir şekilde şüphe duymasına gerek olmadığını ifade etmiştir. Churchill de bunun üzerine Türkiye'den bir şüphesi ve şikâyetinin olmadığını söylemiştir.⁴³

Churchill Moskova'dan döndükten sonra savaşın gidişatı hakkında İngiliz kamuoyunu bilgilendirmek için Avam Kamarası'nda bir konuşma yapmıştır. Konuşmayı dinleyenler arasında Rauf Bey de yer almıştır.⁴⁴ Burada savaşın gidişatı hakkında yapılan tartışmayı dinlerken Churchill'in nüfuzundan ve gücünden hiçbir şey kaybetmediğini görmüştür.⁴⁵ Churchill'in konuşmasından sonra Amerika ve İngiltere'de önemli bir nüfuza sahip olan ve dünyanın en zengin ailelerinden biri olan Astor ailesinin düzenlediği yemeğe davet edilen Rauf Bey, yemekte Amerikalı gazetecilere Türkiye'nin durumu hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca burada Eden'a Türkiye'nin ihtiyacı olan savaş malzemelerinden bahsetmiş, Eden da Rauf Bey'in kendisine iletmiş talepleri yakından takip ettiğini ifade etmiştir.⁴⁶

Rauf Bey, elçilik görevi süresince gerek Churchill gerekse Eden ile yaptığı görüşmelerde esas olarak İngiltere'nin Türkiye'ye yapacağı savaş malzemesi yardımına değinmiştir. Ancak İngiltere, Türkiye'ye yapacağı yardımda Türkiye'nin isteklerini genelde ertelemiştir. Rauf Bey, Churchill ile yaptığı bir görüşmede Churchill, Türkiye'nin talep ettiği malzemelerin iki ay içinde Türkiye'de olacağını belirtmişti. Churchill'in bahsettiği savaş malzemeleri; uçaksavar silahı, çeşitli tip ve güçte yüzlerce tanktı. Ancak Rauf Bey, Türkiye'nin şu an acil olarak uçağa ihtiyacı olduğunu söylemiş, Churchill de bu uçakların Mısır Cephesi'ni savunmak için kullanılabileceğini, eğer öyle olursa Türkiye'ye gönderilemeyeceğini belirtmiştir.⁴⁷

43 TNA, HW,1/888.

44 TNA, HW, 1/892.

45 TNA, HW, 1/899.

46 TNA, HW, 1/892.

47 TNA, HW, 1/929.

2.b. Krom Meselesi

Almanya, Türkiye'ye çeşitli türde endüstriyel teçhizat tedarik etmeyi ve tank dâhil savaş malzemesi satın almasını sağlayacak bir kredi teklif etmiş, bunun üzerine bazı Türk yetkililer de Berlin'e gitmişti. Türkiye'nin Almanya ile olan bu yakınlaşması İngiltere'yi tedirgin etmiş, bundan dolayı Eden konuyu Rauf Beyle görüşmüştür. Görüşmede, Eden Rauf Bey'e İngiltere'nin Türkiye'den savaşta aktif bir rol oynamasını hiçbir zaman istemediğini, sadece Ortadoğu'daki Alman nüfuzuna karşı siper olmasını istediklerini belirtmiştir. Ayrıca İngiltere'nin Türkiye'ye savaş malzemesi olarak iki muhrip ve bir denizaltı gönderdiğini, Türkiye'nin talep ettiği silahların da bir an önce gönderilmesi için ellerinden geleni yaptıklarını ifade etmiştir. Tüm bunlardan sonra Eden, Rauf Bey'den İngilizlerin Türk-Alman yakınlaşması konusundaki endişeleri hakkında Türk Hükûmeti'ni bilgilendirmesini istemiş, Rauf Bey de bunu yapacağını söylemiştir.⁴⁸

Türkiye II. Dünya Savaşı'na girmemeyi başarmışsa da ekonomik olarak savaşın olumsuz etkilerini hissetmiştir. Savaştan dolayı üretim ve yatırım faaliyetleri durma noktasına geldiğinden Türkiye, dış ticarete yönelmiştir. Bundan dolayı özellikle Almanya'ya krom satarak ticari faaliyetlerde bulunmuştur. Ancak bu durum İngiltere'yi tedirgin etmiştir. Bundan dolayı İngiltere, Türkiye'nin Almanya'ya krom satışını engellemek istemiştir.⁴⁹ Bunun için basın-yayın yoluyla faaliyetlerde bulunmuştur. Örneğin, Times Gazetesi "*Türk Kromu*" başlığıyla bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda Türkiye-Almanya arasında imzalanan krom antlaşmasının bir tarihçesini vermiş ve antlaşmanın karışık olduğundan bahsetmiştir. Bu antlaşmanın uygulanabilmesinin Almanya'nın Türkiye'ye vermeyi vaat ettiği savaş malzemesini verebilmesine ve Türkiye'nin de Almanya'ya ihraç etmeyi vaat ettiği kromu ihraç edebilmesine bağlı olduğunu yazmıştır. Yani bir anlamda Türkiye-Almanya arasında yapılacak olan krom alışverişinin çok da mümkün olamayacağı şeklinde bir izlenim yaratmaya çalışmıştır.⁵⁰

İngilizlerin Türkiye ile Almanya arasındaki krom ticaretinden rahatsızlıklarını dile getirdikleri sıralarda Churchill, Rauf Bey'e İngiltere'nin güneyinde bulunan birlikleri teftiş etmek için Dover'a gideceğini söylemiş ve ondan bu yolculukta kendisine eşlik etmesini istemiştir. Rauf Bey, Churchill'in bu teklifini kabul etmiş, Türk Hükûmeti'ni de böyle bir yolculuğuna çıkacağı konusunda bilgilendirmiştir. Ayrıca hükûmete bu yolculukta gündeme getirmesi gereken bir konu olup olmadığını sormuştur. Hükûmet de Rauf

48 TNA, FO, 954/28A/ 186.

49 Sabit Dokuyan, *İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk-Alman İlişkileri ve Bu Sürece Milliyetçi-Turanca Görüşlerin Etkileri*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2009, s.60.

50 TDA, 534/37109-148948-2.

Bey'den krom konusunun açılması halinde Almanya ile 1941 yılında imzalanan antlaşmadan başka bir antlaşma imzalanmadığını, Türkiye'nin bu antlaşmanın yükümlülüğünü yerine getirmek zorunda olduğunu söylemesini istemiştir.⁵¹ Seyahatte krom konusunu açan Amerikan Maliye Nazırı Morgantow olmuştur. Zira Morgantow Rauf Bey'e, Türkiye'nin Almanya ile krom alışverişinden amacının ne olduğunu sormuş,⁵² Rauf Bey de "Almanya ile olan ticaret anlaşması müttefiklerin çıkarlarına hizmet etmektedir. Almanya ile ilişkilerimiz daha önce İngilizlerle istişare ve anlaşmaya vardığımız gibidir." şeklinde cevap vermiştir.⁵³ Sadece Amerikan Maliye Nazırı değil aynı zamanda Amerika'nın Türkiye Büyükelçisi Mac Murray da krom konusunda Rauf Beyle bir görüşme yapmıştır. Büyükelçi bu görüşmede Rauf Bey'e, Türkiye'nin Almanya'ya krom satmayacağına dair İngiltere ve Amerika'ya defalarca güvence verdiğini, bundan dolayı Türkiye'nin sözünden dönmeyeceğini düşündüklerini belirtmiştir. Rauf Bey ilk etapta Mac Murray'ın Türkiye'nin bu konuda güvence verdiğine dair olan sözüne şaşırmıştır. Çünkü Türk Hükümeti'nin bu konuda böyle bir politikasının olduğundan haberi yoktur. Mac Murray'a da konuyu yetkililere ulaştıracağına söylemiştir.⁵⁴

Rauf Bey, Türk Hükümeti'ne yazdığı telgraflarda krom konusunda İngilizler ve Amerikalıların hassasiyetine dikkat çekmiştir. Özellikle Türkiye'den Almanya'ya heyetler gitmesinin İngiltere nezdinde hoş karşılanmadığını belirtmiş, Hüseyin Cahit Yalçın gibi bazı gazetecilerin Londra'ya da gelerek İngiltere savaş sanayi merkezlerini gezmelerini ve bu konuda basında yazılar yazmalarının yerinde olacağını ifade etmiştir.⁵⁵ Rauf Bey'in bu isteğinden sonra Tanin başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın'ın başkanlığında Cumhuriyet Gazetesi'nden Abidin Daver, Ulus Gazetesi'nden Ahmet Şükrü Esmer, Tan Gazetesi'nden Zekeriya Sertel, Vatan Gazetesi'nden Ahmet Emin Yalman Londra'ya gitmiştir.⁵⁶ Londra'ya giden gazeteciler burada Rauf Beyle ilgili çok olumlu sözler işitmişler, bu izlenimleri ile ilgili gazetelerinde yazılar kaleme almışlardır. Örneğin, Ulus Gazetesi'nde Rauf Bey'in Londra Büyükelçiliğindeki faaliyetleri hakkında; "Rauf Orbay, İngiltere'de her bakımdan başarılı olmuş bir büyükelçidir. Temas ettiğimiz resmi şahsiyetler ve gazeteciler büyükelçimizden takdirle bahsetmişlerdir. Rauf Bey'in Londra'daki çalışmaları kesinlik ve süratlilik arz etmektedir." ifadelerine yer verilmiştir.⁵⁷

51 TNA, HW, 1/1017.

52 TDA, 534/37398-150257-72.

53 TNA, HW, 1/1017.

54 National Archive (ABD), Central File: Decimal File 867.24, Internal Affairs Of States, Turkey, Equipment and Supplies. 21 November 1939-2 March 1944.

55 TDA, 534/37398-150257-106.

56 Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Cilt 2, Hazırlayan: Erol Şadi Erdiç, Özener Matbaacılık, İstanbul 1977, s.1164.

57 *Ulus*, 27 Aralık 1942.

2.c. Stalingrad Muharebesi

23 Ağustos 1942 tarihinde Sovyet Rusya ve Almanya arasında başlayan Stalingrad Muharebesi'nin başlangıcında Almanlar Sovyetlere karşı üstünlük elde etmiş; ama 1942 yılının sonlarına doğru durum değişmiş ve Sovyetler Almanlara ağır kayıplar verdirmiştir.⁵⁸ Bundan dolayı Almanlar Stalingrad'ın batısına çekilmek durumunda kalmıştır.⁵⁹ Almanların geri çekilmesi üzerine savaştaki dengeler değişmiştir. Öyle ki; müttefikler Fas'tan Suriye'ye ve Akdeniz'in doğu-batı ucuna bir kara yolu kurarak deniz ulaşımının güvenliği sağlandığı takdirde ilkbaharda Almanya'ya saldırmayı planlamaya başlamışlardır. Hatta artık savaş sonrasında toplanacak barış konferansı da konuşulmaya başlanmıştır. Rauf Bey de bu durumdan Türk Hükûmeti'ni hemen bilgilendirmiştir. Hükûmete yazdığı telgrafta müttefiklerin Türkiye'den savaştan sonra toplanacak olan barış konferansına katılabilmesi için mihver devletlere karşı harekete geçmesini isteyeceklerine dair bir rapor aldığını yazmıştır.⁶⁰

2.d. Kazablanka Konferansı

Almanların Kuzey Afrika ve Stalingrad'da durdurulmasından sonra İngiltere ve Amerika savaşın gidişatını yeniden planlama gereği duymuşlardır. Bundan sonra özellikle İngiltere, Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda ısrarcı olmuştur. İngiltere, Türkiye'nin savaşa girmesiyle bir taraftan Almanya'yı diğer taraftan da savaştan sonra kendisine rakip olması muhtemel olan Sovyet Rusya'yı durdurmaya çalışmıştır.⁶¹ Bu fikri Amerikalılara da aşılama çalışmaları İngiliz Başbakan Churchill, Amerikan Başkanı Roosevelt ile Kazablanka'da bir araya gelmiştir. 14 Ocak 1943 tarihinde başlayan ve 24 Ocak 1943 tarihinde sona eren Kazablanka Konferansı'nda, Churchill ve Roosevelt Türkiye'nin savaşa girmesine⁶² ve bunu Türkiye'ye açıklamak için Churchill'in Türkiye'ye gitmesine karar vermişlerdir.⁶³ Bu karardan sonra Churchill, Eden'a bir telgraf yazarak şunları ifade etmiştir; *"Elimizi Türkiye'de oynayacağız. Türklerle doğrudan doğruya temasa geçmem için bu büyük bir fırsat ve en uygun an değil mi?"* Churchill her ne kadar bunları söylese de telgrafın devamında; *"Yarın seninle Avam Kamarası'nda olmayı ne kadar arzu ettiğimi tahmin edebilirsin; ama görev beni bekliyor."* diyerek yorgunluğunu dile getirmiştir.⁶⁴

58 Ulus, 29 Aralık 1942.

59 Ulus, 28 Aralık 1942.

60 TNA, HW, 1/1290.

61 Tuğrul Otaç, "II. Dünya Savaşı'nda Müttefik Konferansları ve Türkiye İçin Önemi", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, Isparta 2019, s.106.

62 Deringil, a.g.e., s.188.

63 Akın, a.g.e., s.71,72.

64 Robin Denniston, *Churchill'in Gizli Savaşı, Diplomatik Yazışmalar, İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye 1942-1944, Yön Matbaacılık, İstanbul 1998, s.134.*

Rauf Bey, Churchill'in Türkiye'ye gideceğini Türk Hükûmeti'ne yazmış ve hazırlıklı olmalarını bildirmiştir.⁶⁵ Ayrıca Churchill İngiltere'ye döndükten sonra durumu onunla detaylı konuşup konu hakkında daha ayrıntılı bilgiler vereceğini yazmıştır.⁶⁶

2.e. Adana Görüşmeleri

30-31 Ocak 1943 tarihlerinde İngiliz ve Türk yetkililer, İngiltere ile Amerika'nın Türkiye'ye yapacağı silah yardımı meselesini görüşmek amacıyla Adana'da bir araya gelmişlerdir.⁶⁷ Bu görüşmede Türkiye'nin savaşa girmesi konusu da ele alınmıştır. Türk ordusunun modern silahlarla donatılmasını talep eden İnönü, Sovyet Rusya'nın savaş içinde ve sonrasında Türkiye'ye karşı tutumu konusundaki endişelerini dile getirmiş, Müttefiklerin Türkiye'de üs kurma teklifini de reddetmiştir. Taraflar, görüşme sonunda Türkiye'ye silah ve malzeme desteğinin artarak sürmesi noktasında anlaşmışlardır.⁶⁸

Adana'daki bu görüşmeden sonra Cumhurbaşkanı İnönü, Rauf Bey aracılığıyla İngiltere kralı George'a bir mesaj göndermiştir.⁶⁹ Rauf Bey, bu mesajı krala iletme amacıyla 5 Şubat 1943 tarihinde Buckingham Sarayı'nda kralın huzuruna çıkmıştır. Bu görüşmede kral, Rauf Bey'e İngiltere'nin Türkiye'ye yapmayı vaat ettiği savaş yardımı malzemesinden bahsetmiş ve bu yardımları şimdiye kadar istedikleri ölçüde gönderemediklerinden duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Ama bundan sonra bu konuda elinden geleni yapacağını belirtmiştir.⁷⁰

Rauf Bey kralla yaptığı görüşmede Adana Konferansı'na da değinmiş ve konferansın halk üzerinde çok iyi tesir yaptığını söylemiştir. Kral da bu durumdan epey memnun olmuştur. Kral ayrıca elçi olarak Rauf Bey'in seçilmesinden dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.⁷¹

Rauf Bey, 11 Şubat 1943 tarihinde Ankara'ya gönderdiği bir telgrafta Churchill'in Kazablanka Konferansı, Adana Seyahati ve Trablusgarp hakkında bir buçuk saat süren nutkundan bahsetmiştir. Kazablanka Konferansında başlıca iki konunun görüşüldüğünü ifade ettiğini dile getirmiştir. Bunlardan ilki denizaltılara karşı etkili tedbir alınması gerektiği konusu, diğeri ise müttefikleri Rusları rahatlatmak için gereken tedbirlerin bir an evvel alınması noktasında hareket edilmesi konusu olduğunu dile getirmiştir. Bilahare, Adana Seyahati

65 Kutay, *a.g.e.*, s.454.

66 TNA, HW, 1/1286.

67 Gotthard Jaeschke, *Türkiye Kronolojisi (1938-1945)*, Çeviren: Gülayşe Koçak, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, s.83.

68 İsmet İnönü, *Defterler 1919-1973*, Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s.264.

69 Jaeschke, *a.g.e.*, s. 83; *Son Posta*, 6 Şubat 1943; *Vakit*, 6 Şubat 1943.

70 TDA, 534/37338-149773-10.

71 TDA, 534/37338-149773-10.

hakkında bilgi veren Churchill nutkunda; “Türk dost ve müttefiklerimizden bir şey istemedik, kendilerini tehlikeye atmak arzusunu göstermedik. Çünkü Türkiye’nin tehlikeye düşmesi bizim tehlikeye düşmemiz olurdu. Türk ordularını asri esliha ve teçhizat ile takviye etmek imkânlarını aradık. Deniz ve karayollarından taşıyabilecekleri kadar malzemeyi Amerikalılarla birlikte temin edebileceğimizi anlattık. Bugün Ankara’da Türk ve İngilizlerden mürekkep müşterek bir heyet menzil yollarının ıslahına, nakliye vesaitinin ikmaline çalışmaktadır. Bu suretle, Türkiye’yi muhtemel herhangi bir taarruza karşı daha kuvvetli bulundurmak mümkün olacaktır. Amerika ile Türkiye’ye nakledilip donatabilecekleri, istedikleri kadar esliha ve malzemeyi harbiyeyi verebilecek vaziyetteyiz. Bu bapta neşredilen müşterek komünikede beyan edilen hususattan fazla bir şey yoktur. Tefsir suretiyle mana çıkarmaya çalışmak doğru değildir. Türkiye’nin şimdiye kadar sebat ile mukavemet gösterdiği yakın tehlikeler bugün daha azalmıştır. Çünkü cenubunda ve şarkındaki dostları düşmanlarına galebe etmiş bir vaziyettedir” ifadelerine yer vermiştir. Bilahare, Trablusgarp ve Irak’taki durum hakkında da bilgiler verdiğini dile getiren Rauf Bey bizzat dinlediği ve özetini iletildiği bu nutkun detaylarının yakında gazeteler aracılığıyla duyurulacağını dile getirmiştir.⁷²

Rauf Bey Adana Görüşmeleri hakkında Britanova ajansına verdiği bir demeçte Adana Görüşmelerinin açıklanmayan kararlarını başka şekilde yorumlamaya gerek olmadığından bahsetmiş ve Türk-İngiliz dostluğuna vurgu yapmıştır. Ayrıca “Harpten sonra Balkan meseleleri için Türkiye’nin ne gibi bir hal sureti ortaya çıkaracağı” sorusuna, “Kendi istiklalimizi nasıl ihtimamla muhafaza ediyorsak herkesin istiklaline de o suretle riayet ederiz.” şeklinde cevap vermiştir.⁷³

2.f. Eden’in Washington Ziyareti

Churchill ve Roosevelt arasında Kazablanka’da gerçekleşen konferansta Türkiye’nin savaşa katılmasına ve bunun için girişimlerde bulunulmasına dair karar alınmıştı. Ancak Roosevelt’in askeri danışmanları bu fikre çok da katılmamışlardır.⁷⁴ Bundan dolayı Amerika’ya bir de Eden ziyaret gerçekleştirmiştir. Eden’in bu ziyaretinin amacı, Kazablanka Konferansı’nda çözülemeyen bu anlaşmazlığı çözmektir. Rauf Bey, Eden’in Washington ziyaretinden Türk Hükûmeti’ni haberdar etmiştir. Eden’in Amerika’ya gitme nedeninin, Amerika ile Rusya arasındaki iletişimi daha etkin kılmak ve İngiltere ile Amerika arasındaki genel prensipleri belirlemek olduğunu yazmıştır.⁷⁵

2.g. Kahire Görüşmeleri

19 Ekim 1943 tarihinde İngiliz, Amerikan ve Sovyet Dışişleri Bakanlarının katıldığı Moskova Konferansı’nda Türkiye’nin savaştaki

72 BCA, 30-10-0-0/235-588-3.

73 *Vakit*, 7 Şubat 1943.

74 Deringil, *a.g.e.*, s.188.

75 TNA, HW, 1/1488.

tarafsızlığının Almanya'nın daha çok işine yaradığından bahsedilmiş, bundan dolayı da Türkiye'nin savaşa katılması kararı alınmıştır.⁷⁶ Moskova'da alınan bu kararı Türkiye'ye bildirmek üzere İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile 5 Kasım 1943 tarihinde Kahire'de bir araya gelmiştir.⁷⁷ Görüşmelerde Eden, Menemencioğlu'na Türkiye'deki havaalanlarının acilen müttefik uçaklarına açılmasını ve Türkiye'nin 1943 yılı sonuna kadar savaşa girmesini, eğer girmezse Türkiye'ye yapılan silah sevkiyatının durdurulacağını ifade etmiştir.⁷⁸ Menemencioğlu görüşmede Eden'in Rusların teşvikiyle Türkiye'yi apar topar savaşa sokmak istediğini anlamıştır. Bundan dolayı Eden'in isteklerini kabul etmemiş, hatta görüşmeler biterken Eden'in Churchill'e bir mesajı olup olmadığını sorması üzerine Adana Görüşmelerini hatırlatmıştır. Adana Görüşmelerinde Churchill, Türkiye'yi savaşa girmesi konusunda hiçbir zaman zorlamayacaklarını taahhüt etmişti.⁷⁹ Eden ile gerçekleştirdiği bu görüşmeden sonra Menemencioğlu 10 Kasım'da Ankara'ya dönmüş, 16 Kasım 1943 tarihinde toplanan CHP Meclis Grubu'nda Kahire'deki toplantı ile ilgili bilgiler vermiştir. Bu toplantıda Türkiye'nin savaşa katılması konusunda; "*Türkiye Hariciye Vekili İngiltere ile ittifak muahedesinin icaplarını muhafaza ederek Türkiye'nin hareket hattını izah etmiştir.*" şeklinde bir karar alınmıştır.⁸⁰ Kısacası Türkiye, savaşa girmeyi ilke olarak kabul etmiş; ancak Türkiye'nin savaş için hazırlıksız olduğu ve savaşta ne rol oynayacağını bilmediği düşüncesinde yoğunlaşılması gerektiği ifade edilmiştir.⁸¹

Türkiye'nin aldığı bu karar İngilizlere Londra Büyükelçisi Rauf Bey vasıtasıyla bildirilmiştir.⁸² Rauf Bey, Eden ile yaptığı görüşmede hem Türkiye'nin aldığı bu kararı bildirmiş hem de savaşın gidişatı hakkında konuşmuştur. Görüşmede Türkiye'ye karşı yapılacak olan muhtemel bir Bulgar saldırısı konusundaki endişelerinden bahsetmiştir. Bulgar halkının böyle bir şey istemeyeceğini; ama Bulgar Hükûmeti'nin Almanlar isterse Türkiye'ye saldıracağını ifade etmiştir.⁸³ Çünkü o dönemde Bulgaristan'da tamamen Almanya'nın komutası altında olan bir hükûmet vardı.⁸⁴ Eden ise Rauf Bey'in bu görüşlerine katılmamış ve Almanların Bulgarlara Türkiye'ye saldırı emri verebilmesi için önce Yugoslavya ve Yunanistan'da bulunan Bulgar ordularının yerine Alman ordularını koymasına gerektiğini; ama Almanya'nın şu an bunu yapabilecek güçte olmadığını ifade etmiştir. Bu suretle Bulgarlar konusunda Rauf Bey'in endişelerini gidermeye çalışmıştır.⁸⁵

76 Deringil, *a.g.e.*, s.204.

77 *Cumhuriyet*, 4-5 Kasım 1943.

78 Yuluğ Tekin Kurat, "Kahire Konferansı Tutanakları (4-7 Aralık 1943) ve Türkiye'yi Savaşa Sokma Girişimleri" *Bellekten* C.47 S. 185, Ankara, 1983, s.312.

79 Deringil, *a.g.e.*, s.211.

80 *Cumhuriyet*, 17 Kasım 1943.

81 Deringil, *a.g.e.*, s.211,212.

82 *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1943.

83 *TNA*, FO, 954/28B/419.

84 Kurat, *a.g.m.*, s.327.

85 *TNA*, FO, 954/28B/419.

28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihleri arasında gerçekleşen Tahran Konferansı'nda İngiltere, Amerika ve Rusya, Türkiye'nin savaşa katılması konusunu görüşmüşlerdir.⁸⁶ Konferanstan sonra konuyu bir de İnönü ile görüşmek istemişlerdir. Neticede 4 Aralık 1943 tarihinde İnönü, Churchill ve Roosevelt ile Kahire'de görüşmüştür. Görüşmenin ana gündemi, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na girmesi konusu olmuştur. Churchill ve Roosevelt Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda oldukça ısrarcı olmuşlardır. İnönü de girmemesi konusunda diretmiştir. İnönü, Churchill ve Roosevelt'i Türkiye'nin savaşa hazır olmadığına ikna etmeye çalışmış ve 15 Şubat 1944'e kadar zaman istemiştir.⁸⁷ Bu arada, Churchill, Balkanlarda Türkiye'nin açacağı cephenin müttefiklere yarayacağını düşünmekte ise de Roosevelt Türkiye'nin alacağı yenilginin müttefikler açısından felaket olacağını belirterek bu fikre katılmıştır. İnönü ise bu görüşmelerde Türkiye'yi savaştan olabildiğince uzak tutma gayreti içinde hareket ederken savaş sonrasında Rusya'nın Boğazlar ve Türk topraklarına yönelik olası hamleleri için ABD ve İngiltere'nin desteğini sağlamaya çalışmıştır.⁸⁸

Bu görüşmeden sonra Rauf Bey, Türk Hükûmeti'nin son Kahire görüşmelerinin gerek İngiltere gerekse Amerika'da nasıl etkiler bıraktığı konusunu değerlendirmek amacıyla hükûmet tarafından Türkiye'ye çağırılmıştır.⁸⁹ Rauf Bey, Türkiye'ye giderken önce Kahire'ye ardından da Adana'ya uğramıştır. Adana'da Cumhuriyet Gazetesi'ne bir röportaj vermiş ve İnönü'nün Kahire'de Roosevelt ve Churchill ile görüşmesinin İngiltere'de çok iyi karşılandığını söylemiştir. Konuşmasında ayrıca; "*Görüşme, İngiltere'de Türk dostluğunun ve Milli şefimiz hakkında duyulan sempati ve hayranlık duygularının tezahürüne bir vesile oldu. Cumhurbaşkanımızın Kahire'de de hükûmet adamları ve halk arasında büyük bir sempati uyandırdığını bu defa Kahire'den geçerken gözlemledim... Hükûmetle temas etmek üzere Ankara'ya gidiyorum. Ne kadar kalacağım belli değildir.*" demiştir.⁹⁰ 31 Aralık 1943'te Ankara'ya ulaşan Rauf Bey'i istasyonda Meclis Başkanı Abdülhalik Renda, Hariciye Umumi kâtip muavinleri, İngiltere Büyükelçiliği erkânı ve birçok dostu karşılamıştır.⁹¹

Ankara'da İsmet İnönü'nün başkanlığında Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, İkinci Başkan Orgeneral Kazım Orbay, Başbakan Şükrü Saraçoğlu ve Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun da katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Toplantının ana gündem maddesi Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na girip girmemesi konusu olmuştur. İsmet İnönü Kahire Görüşmeleri'nde İngiltere'nin Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda fazlaca baskı yaptığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Rauf Bey, İnönü'nün Churchill ile Adana'da yaptığı mülakatta İngiltere'nin Türkiye'ye yardım vaadine değinmiş

86 Armaoğlu, *a.g.e.*, s.353,354.

87 Kurat, *a.g.m.*, s.315,318,327,330.

88 İlkin Başar Özal, *Kısa II. Dünya Savaşı Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2019, s.302-304.

89 *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1944.

90 *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1943.

91 *Cumhuriyet*, 31 Aralık 1943.

ve İngilizlerin, bir sene içinde Türkiye'ye beş yüz Sherman tankları, beş yüz son sistem Speed Firee hücum uçakları ve külliyetli miktarda top, tüfek, cephane vermeyi vaad ettiklerini; ancak bu vaatlerini yerine getirmediklerini ifade etmiştir. Bundan dolayı Türkiye'nin savaşa girmemesi gerektiğini söylemiştir. Toplantıya katılanlar Rauf Bey'in bu düşüncesine hak vermiş ve Türkiye'nin savaşa girmemesi kararı alınmıştır.⁹²

3. Rauf Bey'in Varlık Vergisi Hakkındaki Görüşleri

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na fiili olarak girmese de savaşın etkilerini her zaman hissetmiş, bundan dolayı da savaş ilk başladığında yaklaşık 1.700.000 kişi silah altına alınmıştır. Bu da 18 milyon nüfusu olan ülkede çalışan ve üreten nüfusun %6-7'sinin silah altına alınması demektir. Türkiye savaş boyunca hem silah altındaki askerlerin ihtiyaçlarını hem de diğer masraflarını hiçbir devletten yardım almadan finanse etmeye çalışmıştır. Ancak daimî bir orduyu beslemek ilerleyen süreçte ciddi sorunlara neden olmuştur. Özellikle İstanbul ve İzmir gibi metropol şehirlerde karaborsa ve yokluk artmış, ekmek-şeker gibi temel gıdaların fiyatı iki katına çıkmıştır.⁹³ Bundan dolayı hükümet 11 Kasım 1942'de "Varlık Vergisi" adıyla bir vergi çıkarmıştır. Bu vergi servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve kazançları üzerinden bir defaya mahsus olmak üzere alınacak olan bir vergiydi.⁹⁴ Yeni zenginleri önlemek amacıyla çıkarılan bu vergi Müslümanlardan da alınmasına rağmen İstanbul ve İzmir'de tüccar sınıfının çoğu gayr-i müslim olduğundan gayr-i müslim sınıftan daha çok alınmıştır. Bundan dolayı ırkçı ve faşist bir uygulama olarak değerlendirilmiştir.⁹⁵ Bu vergi Türkiye'de çıkarılan devletleri de rahatsız etmiştir. Bundan rahatsız olan devletlerden biri Amerika olmuştur. Amerika'nın Türkiye Büyükelçisi Steinhardt, Amerikan başkanına yazdığı bir telgrafta, Varlık Vergisi'nin Türkiye'deki Amerikan ticari çıkarlarına olumsuz etki edeceğini, Amerikan şirketlerinin ürünlerinin satıldığı iş yerlerinin kapanacağını ifade etmiştir.⁹⁶ İngiltere'nin siyasi ve mali çevreleri tarafından da çok hoş karşılanmayan Varlık Vergisi, Hitler'in sistemlerine ve ideolojilerine benzetilmiştir. Rauf Bey de tüm bu eleştirilerden haberdar olmuştur. İngiltere'de Türkiye'nin haksız şekilde eleştirildiğini düşündüğü bu vergi hakkında Londra Ticaret-Sanayi Odası'nda verilen yemekte konuşma fırsatı bulmuştur. Konuşmasında; Türkiye'nin savaşın ekonomik şartlarından olumsuz etkilendiğini, buna rağmen hiçbir devletten yardım almadan kendi yağında kavrularak ayakları üzerinde durmaya çalıştığını ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin böyle bir vergi çıkarmaktan başka çaresinin olmadığını, mecburen

92 Orbay, a.g.e., s.697-700.

93 İlber Ortaylı, "II. Dünya Savaşı'nda Şehirlerde Hayat", *Altıncı Tarih Semineri Bildirileri I, II. Dünya Savaşı ve Türkiye (20-22 Ekim 1997-İstanbul)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1998, s.424.

94 *Resmî Gazete*, Sayı: 5255, Kanun No: 4305, 12 Kasım 1942, s.3965.

95 Ortaylı, a.g.m., s.425.

96 Yasin Coşkun, "Varlık Vergisi'ne Gösterilen Uluslararası Tepkilere Bir Örnek: ABD'nin Varlık Vergisi'ne Yaklaşımı" *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S.36, İstanbul, 2019, s.69.

uygulamak durumunda kaldığı bir vergiden dolayı Türkiye'yi kınamanın insafsızlık olduğunu söylemiştir. Rauf Bey bu konuşmasıyla dinleyenleri oldukça etkilemiş, hatta Londra'nın tanınmış maliyecilerinden Fisher, "Bu adam ağzıyla değil kalbiyle konuşuyor." demiştir.⁹⁷

4. Rauf Bey'in Londra Büyükelçiliğinden İstifası

Rauf Bey'in Londra Büyükelçiliği'nden ilk istifa teşebbüsü Times gazetesinde çıkan bir haber üzerine olmuştur. Gazetede yer alan haberde, Türk milletvekillerinin İngiltere'ye bir ziyaret gerçekleştireceklerinden bahsedilmiştir. Rauf Bey de bu ziyareti gazeteden öğrenmiş ve bu durumdan kendisinin haberdar edilmemesini Londra'da artık kendisine gerek kalmadığı şeklinde yorumlamıştır. Bundan dolayı da Türk Hükûmeti'ne bir telgraf yazdırarak büyükelçilikten istifa etmek istediğini bildirmiştir. Telgrafta istifa gerekçesi olarak Türk milletvekillerinin İngiltere'ye yapacağı ziyaretten kendisinin haberdar edilmemesini göstermiştir. Türk Hükûmeti de verdiği cevapta eğer sakıncalı bulunuyorsa bu ziyaretin iptal edilebileceğini ifade etmiştir. Rauf Bey de Türk milletvekillerinin ziyaretini sakıncalı bulduğunu söylemiş ve neticede bu ziyaret gerçekleşmemiştir. İlk kriz bu şekilde atlatıldıktan sonra Rauf Bey büyükelçilik görevine bir müddet daha devam etmiştir.⁹⁸

Rauf Bey'in büyükelçilikten istifa etmesine neden olan en önemli husus ise Londra-Ankara arasında irtibat kuran kuryelerden dolayı olmuştur. Bu kuryeler kendilerine teslim edilen evraka sahip çıkamamış, çoğu kez de evrakların kaybolmasına neden olmuşlardır. Ayrıca döviz kaçakçılığı yaparak devletin çıkarlarından ziyade kendi çıkarlarını ön planda tutmuşlardır. Rauf Bey, Türk Hükûmeti'ne kuryelerin bu durumunu anlatmış ve bir çözüm bulunmasını talep etmiştir. Ancak bu durum önleneceği yerde daha da artmıştır. Hatta Numan Menemencioğlu Dışişleri Bakanı olduktan sonra bu güvenlik açığı o derece artmıştır ki önemli devlet sırları bile gizlenemez hale gelmeye başlamıştır. Rauf Bey duruma ısrarla dikkat çekmesine rağmen bu konuda olumlu bir sonuç elde edilememiştir.⁹⁹ Bunun üzerine Rauf Bey, 9 Mart 1944 tarihinde Ankara'ya geri çağrılmasını istemiştir.¹⁰⁰ Rauf Bey'in bu isteği Türk Hükûmeti tarafından kabul edilmiş ve 11 Mart 1944 tarihinde Rauf Bey'in büyükelçilik görevi son bulmuştur.¹⁰¹ Onun istifasından sonra Londra Büyükelçiliğine Roma Büyükelçisi Ruşen Eşref Ünaydın atanmıştır.¹⁰² Rauf Bey istifasından sonra Türkiye'ye geri dönmüş ve 17 Mart'ta Ankara'ya ulaşmıştır.¹⁰³

97 Erberk İnam, *Rauf Bey*, Deniz Basımevi, İstanbul 1965, s.97-100.

98 Aksel Keskin, *İmparatorluktan Cumhuriyete Rauf Orbay*, Parola Yayınları, İstanbul 2014, s.300-303.

99 Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni-Siyasi Hatıralarım*, Cilt 2, Emre Yayınları, İstanbul 1993, s.260-261.

100 Jaeschke, *a.g.e.*, s.96.

101 *Cumhuriyet*, 11 Mart 1944.

102 TDA, 534/37338-149774-7; *Cumhuriyet*, 16 Mart 1944.

103 *Cumhuriyet*, 17 Mart 1944.

Rauf Bey'in büyükelçilikten istifası Londra'da büyük üzüntüyle karşılanmıştır.¹⁰⁴ Bu istifayı üzüntüyle karşılayanlardan biri Churchill olmuştur. Churchill, Rauf Bey'in istifası üzerine yazdığı telgrafta ondan "gerçek dost" olarak bahsetmiştir. Ayrıca Rauf Bey'in Türk-İngiliz dostluğunda her zaman samimi davrandığını ifade ederek¹⁰⁵ "İngiltere'ye en tehlikeli zamanlarında sizin gösterdiğiniz dostluğu hiçbir zaman unutmayacağım" demiştir.¹⁰⁶

Rauf Bey'in büyükelçilikten istifası birtakım asılsız iddialara da neden olmuştur. Nitekim Amerika'nın İngiltere Büyükelçisi Harriman, Rauf Bey'in istifasının Türk Hükûmeti ile kendisi arasında Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda çıkan anlaşmazlıktan dolayı olduğunu iddia etmiştir.¹⁰⁷ Bu iddia karşısında Türk Hükûmeti Moskova, Washington, Tahran, Londra Büyükelçiliklerine ve Kahire, Bağdat Elçiliklerine bir telgraf çekerek Rauf Bey'in istifasının siyasi sebeplerden değil şahsi sebeplerden dolayı olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸

Sonuç

Türkiye, I. Dünya Savaşı'ndaki tecrübelerinden de hareketle II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmayı tercih etmiş ve savaş boyunca büyük devletlerarasında denge politikası izleyerek toprak bütünlüğünü korumaya çalışmıştır. Bu doğrultuda savaşın başında İngiltere ile dostluğuna sadık kalacağını belirtmiş, dahası İngiltere ve Fransa ile karşılıklı yardım antlaşması imzalamıştır. Ancak 1941 yılında Almanya'nın Bulgaristan'ı ele geçirerek Türkiye sınırına yaklaşması hem Türkiye'yi hem de Almanya'nın düşmanları İngiltere ve Sovyet Rusya'yı tedirgin etmiştir. İngiltere, Almanya'nın Türkiye üzerinden Orta Doğu'ya ulaşma, Sovyet Rusya ise Boğazları ele geçirme ihtimalinden dolayı Türkiye'ye yönelik politikalarını değiştirmiştir. Ayrıca Almanların 1942 yılının sonlarında Stalingrad'da yenilerek geri çekilmeye başlaması savaşta dengeleri değiştirmiş, müttefikler Türkiye'nin savaşa girmesi konusu üzerine yoğunlaşmışlardır. Özellikle İngiltere'nin Türkiye'ye karşı savaş girme baskısının arttığı bir dönemde Rauf Bey gibi İngilizleri iyi tanıyan ve İngilizler tarafından iyi tanınan birinin Londra Büyükelçiliği görevine getirilmesi Türkiye açısından önem arz etmektedir. Rauf Bey daha önce İngilizlerle Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayan heyetin başkanıdır. Antlaşma imzalandıktan sonra İngilizlerin antlaşma hükümlerine aykırı işgaller gerçekleştirdiğini görmüştür. Ayrıca I. Dünya Savaşı başladığında Sultan Osman ve Reşadiye dretnotlarını

104 *Cumhuriyet*, 14 Mart 1944.

105 TNA, FO, 954/28B/428.

106 Orbay, *a.g.e.*, s.703.

107 TDA, 534/37398-150257-1.

108 TDA, 534/37398-150257-2.

almak için İngiltere'ye gitmiş; ama İngilizler parası ödenmesine rağmen savaşın başlamasını bahane ederek bu dretnotları Osmanlı'ya vermemiştir. Yaşadığı bu olaylar Rauf Bey'de İngilizlere güvenilmeyeceğine dair bir izlenim yaratmıştır. Londra Büyükelçiliği görevi boyunca da İngilizlere bu doğrultuda yaklaşmış ve Türk Hükûmeti'nin de bu şekilde yaklaşmasında etkili olmuştur. Bundan dolayı Türkiye İngiltere'nin baskılarına rağmen savaşa girmeyi sürekli ertelemiştir.

Rauf Bey görevi boyunca özellikle İngiltere Başbakanı Churchill ve Dışişleri Bakanı Eden ile savaşın gidişatı hakkında görüşmeler yapmış ve bu görüşmelerde edindiği bilgileri Türk Hükûmeti'ne bildirerek hükûmetin savaş politikasının belirlenmesinde etkili olmuştur. Rauf Bey bu görüşmelerde özellikle İngiltere'nin Türkiye'ye yapacağı savaş malzemesi yardımı konusu üzerinde fazlaca durmuştur. İngiliz yetkililerin her defasında işi yokuşa sürdüğünü gördüğünde Türkiye'yi İngiltere'ye karşı daha temkinli yaklaşması için uyarmıştır.

Rauf Bey görevinde bulunduğu süre zarfında Londra'nın siyasi nabzını çok iyi yoklamış, hemen her durumda Türkiye'yi ilgilendiren bir durum olup olmadığını anlamaya çalışmıştır. Öyle ki; Başbakan Churchill, müttefikleri Amerika ve Rusya'ya savaşın gidişatını görüşmek için zaman zaman bazı seyahatler gerçekleştirmişti. Rauf Bey, Churchill'in yaptığı bu görüşmelerde Türkiye hakkında bir karar alınıp alınmadığını araştırmış ve tüm gelişmeleri hemen Türk Hükûmeti'ne bildirmiştir. Sadece İngiliz yetkililerle değil Amerika, Rusya gibi devletlerin temsilcileri ile de savaş hakkında görüşmeler yapmış, onlardan edindiği bilgileri derhal hükûmete bildirmiştir. Rauf Bey, tüm bu faaliyetleri neticesinde Türk Hükûmeti'nin dış politikasının belirlenmesinde etkili olmuştur.

1943 yılının ocak ayında Kazablanka'da bir araya gelen müttefik devletler burada Türkiye'nin savaşa katılması kararı almış, Churchill bu kararı bildirmek amacıyla Türkiye'ye gelmiştir. Adana'da İnönü ile bir araya gelerek ona Kazablanka Konferansı'nda alınan kararı bildirmiştir. Ancak bu görüşmede Türkiye'nin savaşa girip girmemesi konusunda net bir karara varılamamıştır. Bundan dolayı Amerika, İngiltere ve Türkiye arasında Kahire'de bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmede Churchill ve Roosevelt Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda ısrarcı olmuştur. Onların ısrarlarına rağmen İnönü de savaşa girmeme konusunda oldukça diretmiş ve ikna edemeyince biraz süre istemiştir. Kahire Görüşmelerinden sonra İnönü, durumu etraflıca görüşmek için Londra Büyükelçisi Rauf Bey'in de aralarında bulunduğu devlet adamlarıyla bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıda İngiltere ile Amerika'nın Türkiye'nin savaşa katılması için fazlaca baskı yaptığını söylemiştir. Rauf Bey bunun üzerine İngiltere'nin verdiği sözleri hiçbir zaman tutmadığını, Türkiye'ye vaad ettiği yardımı bile yapmadığını belirterek savaşa girilmesine taraftar olmadığını söylemiştir. Toplantıya katılan diğer devlet adamları da Rauf Bey'in bu önerisini kabul etmiş ve sonuçta Türkiye'nin savaşa girmemesi kararı alınmıştır.

Rauf Bey, 14 Şubat 1942 tarihinde getirildiği Londra Büyükelçiliği görevinden 11 Mart 1944 tarihinde istifa etmiştir. İstifasının nedeni; Türk Dışişleri'ndeki güvenlik açığıdır. Nitekim Londra-Ankara arasında evrak getirip götürmekle görevli kuryeler zaman zaman bu evrakları kaybetmişler, ayrıca döviz kaçakçılığı da yaparak devletin çıkarlarından ziyade kendi çıkarlarını göz önünde tutmuşlardır. Rauf Bey durumu hükûmete birkaç kez bildirse de bu konuda olumlu bir gelişme yaşanmamıştır. Bundan dolayı Rauf Bey de görevinden istifa etmiştir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

30-10-0-0/235-588-3.

30-18-1-2/97-116-10.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

534/37338-149773-12; 534-37338-149773-7;

534/37398-150257-72; 534/37398-150257-10;

534/37338-149773-10; 534/37338-149774-7;534/37398-150257-2;

534/37398-150257-1.

The National Archives (TNA) (England)

Foreign Office (FO), 954/25A/225; 954/28A/191; 954/28A/ 186; 954/28B/419;
954/28B/419; 954/28B/428.

Government Code and Cypher School (HW), 1 / 485;1/950;1/1228; 1/1538;
1/888;1 /892; 1/899; 1 /929; 1/1017; 1/1290; 1/1286; 1/1488.

National Archive (ABD)

Central File: Decimal File 867.24, Internal Affairs Of States, Turkey, Equipment
and Supplies. 21 November 1939-2 March 1944.

II. Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:6, İçtima Senesi: 3, C: 24, 16 Mart 1942.

III. Süreli Yayınlar

Resmi Gazete, Kanun No: 4305, Sayı: 5255, 12 Kasım 1942.

Yeni Sabah

Tan

The London Gazette

Akşam

Ulus

Son Posta

Vakit

Cumhuriyet

IV. Kitaplar

AKIN, Nur Özmel, *Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliği*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1999.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

DENNİSTON, Robin, *Churcill'in Gizli Savaşı, Diplomatik Yazışmalar, İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye 1942-1944*, Yön Matbaacılık, İstanbul 1998.

DERİNGİL, Selim, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.

HART, Basil Liddell, *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*, Çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2019.

İNAM, Erberk, *Rauf Bey*, Deniz Basımevi, İstanbul 1965.

İNÖNÜ, İsmet, *Defterler 1919-1973*, Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

JAESCHKE, Gotthard, *Türkiye Kronolojisi (1938-1945)*, Çeviren: Gülayşe Koçak, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.

KESKİN, Aksel, *İmparatorluktan Cumhuriyete Rauf Orbay*, Parola Yayınları, İstanbul 2014.

KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yayınları, Ankara 1986.

KUTAY, Cemal, *Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız Cilt.5*, Promat Basım Yayın, İstanbul 1997.

ORBAY, Rauf, *Cehennem Değirmeni-Siyasi Hatıralarım*, Cilt 2, Emre Yayınları, İstanbul 1993.

ORBAY, Rauf, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2018.

ORTAYLI, İlber. "II. Dünya Savaşı'nda Şehirlerde Hayat", *Altıncı Tarih Semineri Bildirileri I, II. Dünya Savaşı ve Türkiye (20-22 Ekim 1997-İstanbul)*, Cilt 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1998, s. 422-435.

ÖZAL, İlkin Başar, *Kısa II. Dünya Savaşı Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2019.

Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), Dış İşleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara 1973.

YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Cilt 2, Hazırlayan: Erol Şadi Erdiñ, Özener Matbaacılık, İstanbul 1977.

V. Makaleler

KIRKPINAR, Nurullah. "II. Dünya Savaşı'nda Stalin ve Sovyet Diplomasisi Karşısında Türk Basınının Tutumu (1939-1945)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.17, S.34, İzmir, 2017, ss.239-277.

OTAÇ Tuğrul, "II. Dünya Savaşı'nda Müttefik Konferansları ve Türkiye İçin Önemi", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1 Isparta 2019, ss.97-126

COŞKUN, Yasin, "Varlık Vergisi'ne Gösterilen Uluslararası Tepkilere Bir Örnek: ABD'nin Varlık Vergisi'ne Yaklaşımı" *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S.36, İstanbul 2019, ss.65-82.

ÜNALP, F. Rezzan. "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Politikaları ve Sonuçları" *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, C.1, S.45, Ardahan 2020, ss.201-221.

SEMİZ, Yaşar; AKGÜN, Birol, "Dostluktan Krize: II. Dünya Savaşı Sürecinde Türk-Rus İlişkileri" *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.14, Konya, 2007, ss.239-270.

KURAT, Yuluğ Tekin. "Kahire Konferansı Tutanakları (4-7 Aralık 1943) ve Türkiye'yi Savaşa Sokma Girişimleri" *Bellekten* C.47, S.185, Ankara 1983, ss.295-338.

VI. Tezler

DOKUYAN, Sabit, *İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk-Alman İlişkileri ve Bu Sürece Milliyetçi-Turançı Görüşlerin Etkileri*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2009.

SÖYLEMEZ, Merve Sultan, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerinde Almanya'nın ve İngiltere'nin Nüfuz Mücadelesi*, Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yozgat 2012.

Extended Abstract

World War II started on September 1, 1939 with Germany's attack on Poland and soon spread to the European continent when Britain and France declared war on Germany. During the period from 1939 to 1941, Germany occupied many places in Europe. Turkey declared its neutrality when the war started and tried to secure itself by signing friendship treaties with England and France. Turkey's aim in the war was to protect its territorial integrity without joining the war and to protect itself from possible attacks by following a policy of balance between the great powers. However, Germany invaded Bulgaria on March 3, 1941 and came very close to the Turkish border, which made Turkey uneasy. Although Hitler sent a letter to President İsmet İnönü stating that he would not attack Turkey, İnönü felt the need to take some measures. He especially tried to secure the western border and increased the defense measures on this border. Germany's descent into the Balkans alarmed not only Turkey but also Russia and Britain. Russia was worried about the possibility of Germany seizing the Straits and Britain was worried about the possibility of Germany landing in the Middle East through Turkey. After this date, especially Britain's pressure on Turkey to enter the war increased even more. During the period when Britain was pursuing such a policy against Turkey, Rauf Orbay, who knew the British well and was well known by the British, was appointed as the Ambassador to London.

Mr. Rauf was appointed as the Ambassador to London on February 14, 1942. This appointment was welcomed with great happiness not only in Turkey but also in England. An article about Mr. Rauf was written in The Times Newspaper and Mr. Rauf was praised in this article. In addition, Mr. Rauf's British friendship was emphasized. Mr. Rauf arrived in London after a journey of approximately twenty days and was welcomed on behalf of the British Government by John Morg, the marshal of the diplomatic corps. Mr. Rauf then met with the British Foreign Minister Eden. In this meeting, Eden expressed his satisfaction to Mr. Rauf for his appointment as ambassador. Eden and Mr. Rauf appeared before King George VI, where Mr. Rauf presented his credentials to the king. After the ceremony, they went to Churchill's residence in Downing Street. Churchill expressed that he was extremely happy that Mr. Rauf was appointed as ambassador and praised Mr. Rauf's Hamidiye Heroism. During his meetings

with both Eden and Churchill, Mr. Rauf immediately shared the information he obtained about the course of the war with the Turkish Government and thus, he was influential in determining the policies to be implemented by the government in the war. Mr. Rauf also tried to inform the Turkish Government by learning whether there was a situation in favor of or against Turkey in the relations of the allied states with each other. For example; upon the change in the balance of power in the war, an alliance treaty was signed between Britain and Russia on May 26, 1942, and according to this treaty, Britain undertook to help Russia with ammunition. Turkey was worried about the possibility of a decision concerning itself in this treaty. Therefore, Mr. Rauf discussed the issue with Eden, who told Mr. Rauf that there was nothing in the treaty that would cause Turkey to worry. He even gave a copy of the treaty in question to Mr. Rauf in order to allay his concerns on this issue.

During his tenure as ambassador, Mr. Rauf closely monitored the British and tried to be informed about every step they took. He tried to understand whether there was anything concerning Turkey in the policies of the British. For example; in June 1942, Churchill traveled to America to meet with American President Roosevelt to discuss the course of the war. Mr. Rauf tried to find out whether there was a situation concerning Turkey during this visit by establishing close contacts. Although he was told that there was nothing concerning Turkey during this visit, Mr. Rauf learned that the British had the idea of opening a second front and that there was a possibility that this front could be opened through Africa or Turkey. He immediately notified the Turkish Government with a telegram. In the telegram, he stated that the British were thinking of opening a second front through Africa or Turkey; however, since it would be difficult to feed an army in a front to be opened on Africa, he stated that the possibility of Turkey was strong and that caution should be exercised.

One of the most important issues Mr. Rauf emphasized during his tenure as ambassador was the aid that Britain would provide to Turkey in case Turkey joined the war on the side of the Allies. Mr. Rauf, who constantly touched upon this issue in his meetings with both Eden and Churchill, saw that the British were not very sincere about the aid and in his telegrams to the Turkish Government, he constantly warned that Turkey should not enter the war on the side of the British. With these warnings, Mr. Rauf was influential in determining Turkey's foreign policy during his ambassadorship.

Mr. Rauf resigned from his post as ambassador on March 9, 1944, having been appointed on February 14, 1942. One of the most important reasons for his resignation was the lack of security in the foreign affairs. As a matter of fact, the couriers liaising between London and Ankara could not take care of the documents given to them and sometimes caused the loss of these documents. Although Mr. Rauf reported the situation to the Turkish authorities, no positive result could be obtained. Mr. Rauf therefore resigned.

EKLER (Amerikan Arşivi)

Ek 1:

Central File: Decimal File 867.24, Internal Affairs Of States, Turkey, Equipment and Supplies.

21 November 1939-2 March 1944.

21800
DIVISION OF
FOREIGN AFFAIRS
Ankara OCT 10 1941
TELEGRAM RECEIVED
Dated September 23, 1941
Rec'd 12:25 a.m., 24th.

PM
This telegram closely paraphrased before being communicated to anyone. (SC)

FROM
Secretary of State
Washington.

DEPARTMENT OF STATE
OFFICE OF THE ADVISER IN
INTERNATIONAL ECONOMIC AFFAIRS
SEP 26 1941
DEPARTMENT OF STATE

DEPARTMENT OF STATE
SEP 24 1941
DIVISION OF
NEAR EASTERN AFFAIRS

867.24/130

SPECIAL ASSISTANT TO THE SECRETARY OF STATE
OCT 4 1941
MR. EDMISTER

RUSH.
352, September 23, 6 p.m. (SECTION ONE).
DEPARTMENT USE, STRICTLY CONFIDENTIAL.

While awaiting reply to recommendation contained in my 345, September 18, I chanced to be brought into contact with Rauf Bey and was tempted to avail myself of particularly friendly relationship to outrun my instructions to extent of stating to him as occasion for serious apprehensions on my part views which in that telegram I suggested that you convey to Turkish Ambassador. He was particularly struck with statement that Foreign Office had repeatedly given assurances that Turkey would give no chrome to Germany and emphatically stated they can't go back on their word: "they won't give any". He has since called on me to say that while he does not feel in a position to take initiative in matter with President, he will nevertheless

Carbon copies destroyed

Perphree to Navy
9-26 U-L:MPM

OCT 9 - 1941
FILED
PS/RT
Confidential File

-2- #352, September 23, 6 p.m. (SECTION ONE) from
Ankara.

nevertheless exert himself to bring to attention
of others in appropriate quarters our viewpoint
with which he is in accord.

Two. Having since received your 162, September
20, I called this morning on Foreign Minister,
recalled to him our joint interest with British
and assurance given me July 10 (my 247) by Numan
Bey, said that giving chrome in any quantity what-
soever to Germany raised questions which my Govern-
ment now had under serious consideration and that
under instructions, I was asking him to postpone
decision until it should have communicated its
views. He stated he had not yet committed himself
and no decision had in fact been reached but then
went on to take line that Turkey was contractually
obligated to sell to France a portion of its chrome
output and asked if I thought he could honorably
go back on that engagement if French called for
its fulfillment. I recalled that contract had
been made with British and French as Turkey's
allies for purpose of preventing any chrome going
to Germany and that to live up to letter of it
under

22-3 21802
-3- #352, September 23, 6 p.m. (SECTION ONE) from
Ankara.
under present circumstances would be to defeat its
very purpose. He then spoke of Turkey's precarious
international situation and necessity for modern-
izing her forces and not neglecting opportunity to
obtain from Germany at cost of insignificant quan-
tity of chrome certain arms which are desperately
needed; and he expressed almost resentfully his
surprise that our Government should so far dis-
regard necessities of this helpless country as to
interpose in matter with what he described as
in effect an ultimatum. I said that not only I
myself but my Government were fully conscious of
Turkish

MAC MURRAY.

NK